

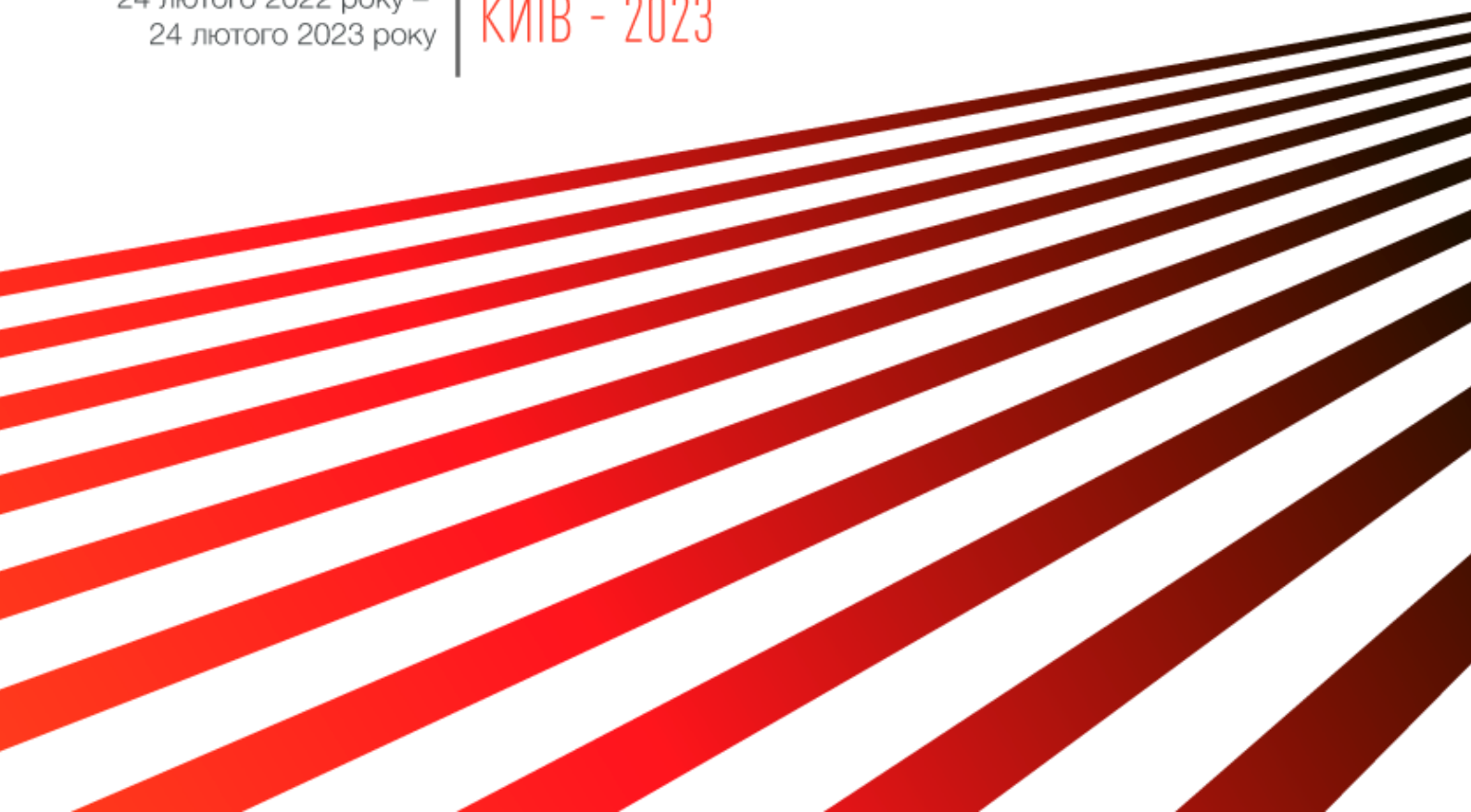

РЕЛІГІЯ В ОГНІ

Звіт за результатами моніторингу фактів пошкодження
та руйнування релігійних споруд внаслідок широкомасштабного
російського воєнного вторгнення в Україну

24 лютого 2022 року –
24 лютого 2023 року

КИЇВ - 2023

Проект "Релігія в огні: документування воєнних злочинів Росії проти релігійних громад України" був ініційований у березні 2022 року громадською організацією "Майстерня академічного релігієзнавства" та підтриманий державними інституціями й громадськими організаціями. Проект покликаний фіксувати та документувати пошкодження релігійних споруд внаслідок дій російської армії в Україні, а також воєнні злочини проти релігійних діячів різних конфесій. Зібрані матеріали можуть бути використані у наукових дослідженнях впливу війни на релігійне життя України, у підготовці звітів вітчизняними та міжнародними громадськими чи правозахисними організаціями. Усі матеріали будуть передані в органи державної влади і правоохоронні органи для відновлення справедливості та притягнення до відповідальності держави-агресора.

Цей звіт підготовлений у межах проекту "Термінова підтримка ЄС для громадянського суспільства", що впроваджується ICAP Єднання за фінансової підтримки Європейського Союзу. Його зміст є виключною відповідальністю "Майстерні академічного релігієзнавства" і не обов'язково відображає позицію Європейського Союзу.

Автори:

Басаури Зюзіна Анна Марія, Лещинський Антон, Нікіфоров Карен, Підгорна Лілія, Севастьянів Уляна, Фенно Ірина, Халіков Руслан.

Дизайнерка - Долинська Світлана

Вступ

Упродовж десятиліть в Україні сформувався унікальний релігійний ландшафт, який кардинально відрізнявся від російського. Ключова риса цього ландшафту – різноманіття та щільна мережа релігійних організацій. За даними Департаменту у справах релігій і національностей Міністерства культури України, на початок 2014 року в Україні було офіційно зареєстровано 35646 релігійних організацій, тоді як у Російській Федерації, що приблизно в 30 разів більша за розміром, діяла 29831 організація. Навіть після окупації частини території України, кількість релігійних організацій в РФ так і не зрівнялася з українською. Так, за даними Державної служби України з питань етнополітики та свободи совісті, станом на 1 січня 2021 року в Україні налічувалося 37049 релігійних організацій, з яких 35453 – це громади, а решта – духовні управління, монастирі та інші типи організацій¹. На той час у Росії було зареєстровано 31598 релігійних організацій, включно з організаціями зареєстрованими у Криму. Зауважимо, що в Україні релігійні організації можуть діяти і без реєстрації. Проте, якщо порівнювати лише кількість зареєстрованих громад (в Україні це 35372 громади), то у нашій державі їх на кілька тисяч більше, ніж у РФ, де проживає майже вчетверо більше людей.

Загальна кількість релігійних організацій в Україні

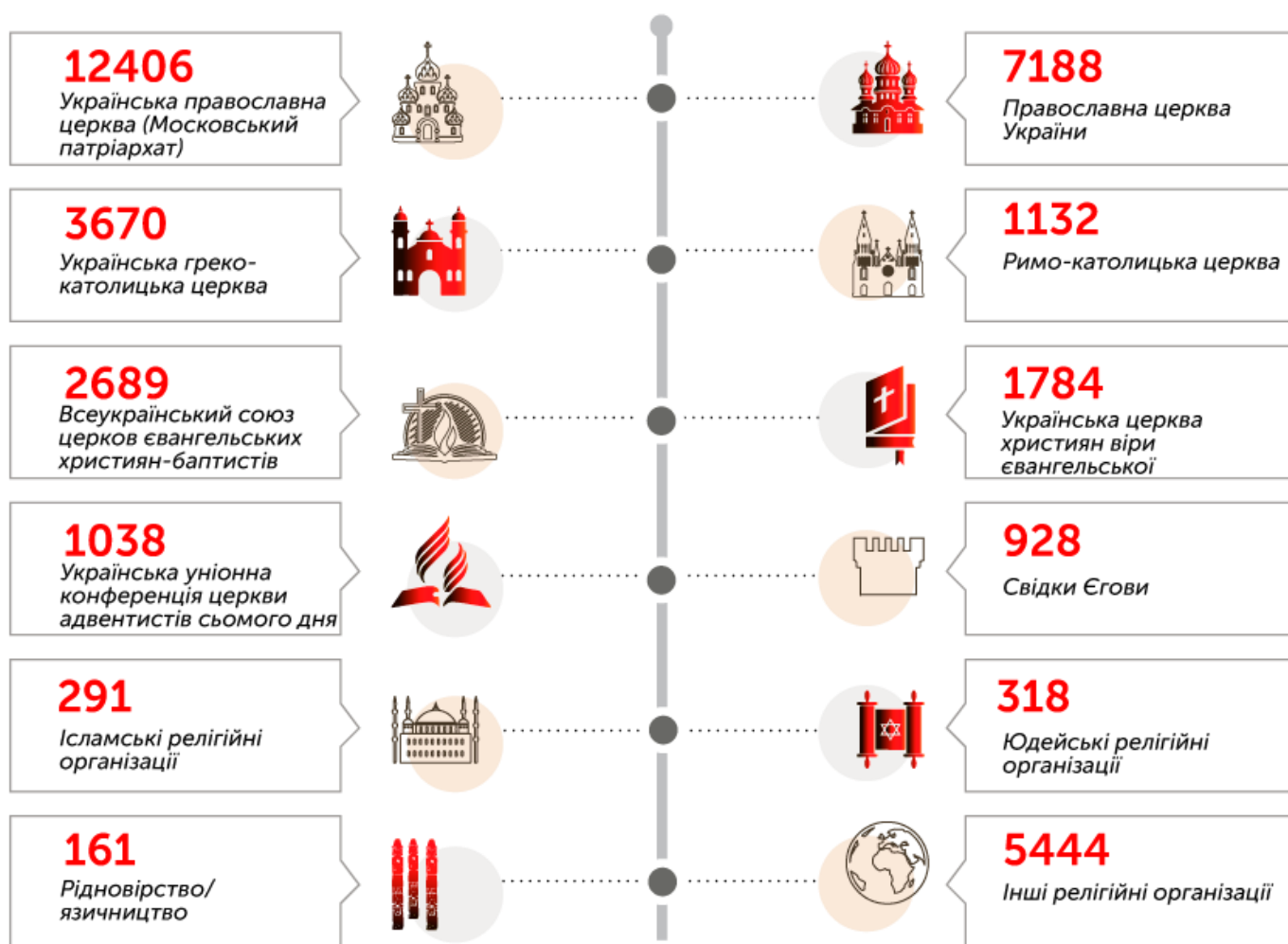

Загальна кількість релігійних організацій в Російській Федерації

Для розуміння специфіки релігійної ситуації в Україні важливо, що жодна з церков так і не стала монополістом, тобто аналогом Російської православної церкви (РПЦ), яка акумулювала понад половину всіх російських релігійних організацій та отримала привілейований статус у взаємодії з державною владою. Так, до Української православної церкви, яка історично перебувала в єдності з РПЦ (УПЦ (МП)), станом на початок 2021 року належали 12406 релігійних організацій, при чому лише в трьох областях їхня кількість була менше 100 (Івано-Франківська – 33, Львівська – 70, Тернопільська – 96), тоді як в інших регіонах ця церква налічувала від 293 (Миколаївська) до 1017 (Вінницька) організацій. У свою чергу, Православна церква України (ПЦУ) об'єднувала в своєму складі 7188 релігійних організацій і також лише у трьох областях налічувала менше 100 приходів (Луганська – 39, Харківська – 80, Сумська – 97). Тобто обидві найбільші православні церкви України мають розгалужену мережу майже по всій території держави.

¹ Статистичні матеріали. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dess.gov.ua/statistics-rel/> (дата звернення: 22.02.2023). На жаль, докладних даних на початок 2022 року не було опубліковано, оскільки в ряді областей на момент збору відповідної інформації вже відбувалися бойові дії та мала місце окупація частини території.

Релігійні організації України

* кількість станом на 1 січня 2021 року

Ще одна велика за кількістю громад конфесія – греко-католицизм, репрезентований в Україні двома ієрархічними структурами – Українською греко-католицькою церквою (УГКЦ), до якої відносили себе на початок 2021 року 3670 релігійних організацій, а також Мукачевською єпархією греко-католицької церкви (МЄГКЦ), яка налічувала 474 релігійні організації. На відміну від православних церков, греко-католицькі мають більшість громад у чотирьох західних областях України (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська та Закарпатська), але також представлені й у інших регіонах, проте у меншості. Окрім того, існує розгалужена мережа Римсько-католицької церкви в Україні (РКЦвУ), до якої належать 1132 релігійні організації, і в шести областях їх кількість перевищує 100.

Традиційно в Україні широко представлені також різні протестантські деномінації. Зокрема, Всеукраїнський союз церков євангельських християн-баптистів (ВСЦ ЄХБ) об'єднував на початок 2021 року 2689 релігійних організацій, а загальна кількість баптистських організацій налічувала 3055, що робило Україну найбільшою баптистською країною Європи за цим показником. До Української церкви християн віри євангельської відносили себе 1784 релігійні організації, до Української уніонної конференції церкви адвентистів сьомого дня – 1038 організацій. Також в Україні діяло 928 релігійних організацій

Свідків Єгови та чимало релігійних об'єднань, які налічували меншу кількість організацій, зокрема, 291 релігійна організація відносила себе до ісламу, 318 – до юдаїзму, 161 – до рідновірства/язичництва.

Натомість у Російській Федерації, попри конституційне гарантування свободи совісті, спостерігається формування жорсткої ієрархічної моделі державно-церковних відносин, обмеження релігійної свободи та, навіть, заборона діяльності деяких релігійних спільнот через звинувачення їх у екстремізмі. В Україні принципи свободи совісті та плюралізму у релігійному житті² зберігаються і під час воєнного стану. Більше того у часі війни плюралізм став однією з запорок стійкості громад, продемонструвавши численні приклади взаємопідтримки між представниками різних релігійних організацій. Але плюралістична релігійна картина України істотно постраждала (деякі релігійні організації були вимушені релокуватися або втратили багато членів, що є особливо небезпечним для меншин). Численні ракетні удари по релігійних спорудах, їх обстріли та захоплення військовими країни-агресора спричинили до того, що люди не можуть (особливо у регіонах з активними воєнними діями) безпечно та вільно здійснювати релігійні практики. Обмеження релігійної свободи в Україні (зокрема, на окупованих територіях) з боку РФ є не лише порушенням міжнародного гуманітарного права, а наступом на український спосіб життя, своєрідною війною одного типу цивілізації проти суспільного устрою іншої³.

24 лютого 2022 року Російська Федерація розпочала повномасштабне вторгнення в Україну, під час якого ЗС РФ постійно вдаються до обстрілів як військових та стратегічних об'єктів, так і житлових будинків, об'єктів соціальної, енергетичної інфраструктури, культурної спадщини. Зокрема, станом на 24 лютого 2023 року було пошкоджено 1106 та повністю знищено ще 174 об'єкти медичної інфраструктури⁴, пошкоджено чи знищено 3128 закладів освіти⁵, близько 1500 об'єктів культурної спадщини⁶. Воєнні злочини, скоєні у війні РФ проти України, фіксуються різними слідчими органами. Втім, масштаб бойових дій та правопорушень настільки великий, що слідчі дії та судові процеси створюють надзвичайне навантаження на судову систему й правоохоронні органи України. Тому фіксацією та документацією воєнних злочинів займаються також державні інституції та громадські організації.

Проект "Релігія в огні" є прикладом співпраці організацій громадянського суспільства та державних органів для ефективного документування воєнних злочинів проти свободи совісті, які мають місце під час російсько-української війни. Проект розпочався в перші дні березня 2022 року. Команда ГО "Майстерня академічного релігієзнавства" збирає та опрацьовує інформацію з відкритих джерел про пошкоджені релігійні споруди та постраждалих релігійних діячів, а також здійснює власні польові візити на звільнені території.

² Такої моделі плюралізму, як в Україні, немає ніде в Європі — релігієзнавець Хосе Казанова. Українське радіо: вебсайт. URL: <http://nrcu.gov.ua/news.html?newsID=90690> (дата звернення: 22.02.2023).

³ Халіков Р. Повстання проти секулярного світу. Київ: Видавництво Руслана Халікова, 2022. С. 156-169.

⁴ За рік війни росіяни пошкодили або зруйнували понад 1 200 об'єктів медзакладів. Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/article/news/za-rik-vijni-rosijani-poshkodili-abo-zrujnuvali-ponad-1-200-ob%e2%80%99ektiv-medzakladiv> (дата звернення: 22.02.2023).

⁵ На річницю війни школам рекомендують провести заняття дистанційно: превентивні заходи. Рубрика: вебсайт. URL: <https://rubryka.com/2023/02/21/na-richnytsyu-vijny-shkolam-rekomenduyut-provesty-zanyattya-dystantsiino-preventyvnizahody/> (дата звернення: 21.02.2023).

⁶ Через війну в Україні пошкоджені чи зруйновані близько 1,5 тисячі об'єктів культурної спадщини. Укрінформ: вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3667256-cerez-vijnu-v-ukraini-poskodzeni-ci-zrujnovani-blizko-15-tisaci-obektiv-kulturnoi-spadsini.html> (дата звернення: 22.02.2023).

Отримана інформація передається правоохоронним органам та Державній службі України з питань етнополітики та свободи совісті (ДЕСС). Зі свого боку, ДЕСС створила карту зруйнованих і пошкоджених релігійних споруд в Україні⁷. Команда проєкту співпрацює також з Фондом підтримки фундаментальних досліджень, Конгресом релігійних громад України та іншими організаціями. З жовтня 2022 року проєкт "Релігія в огні" реалізується у межах проєкту "Термінова підтримка ЄС для громадянського суспільства", що впроваджується ІСАР Єднання за фінансової підтримки Європейського Союзу. Станом на 24 лютого 2023 року база даних проєкту містила інформацію про щонайменше 415 релігійних споруд, пошкоджені чи повністю зруйновані під час російсько-української війни.

⁷ 11 місяців повномасштабної атаки Росії: в Україні зруйновано 307 релігійних об'єктів. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. URL: <https://dess.gov.ua/ussia-ruined-at-least-307-religious-sites/> (дата звернення: 22.02.2023).

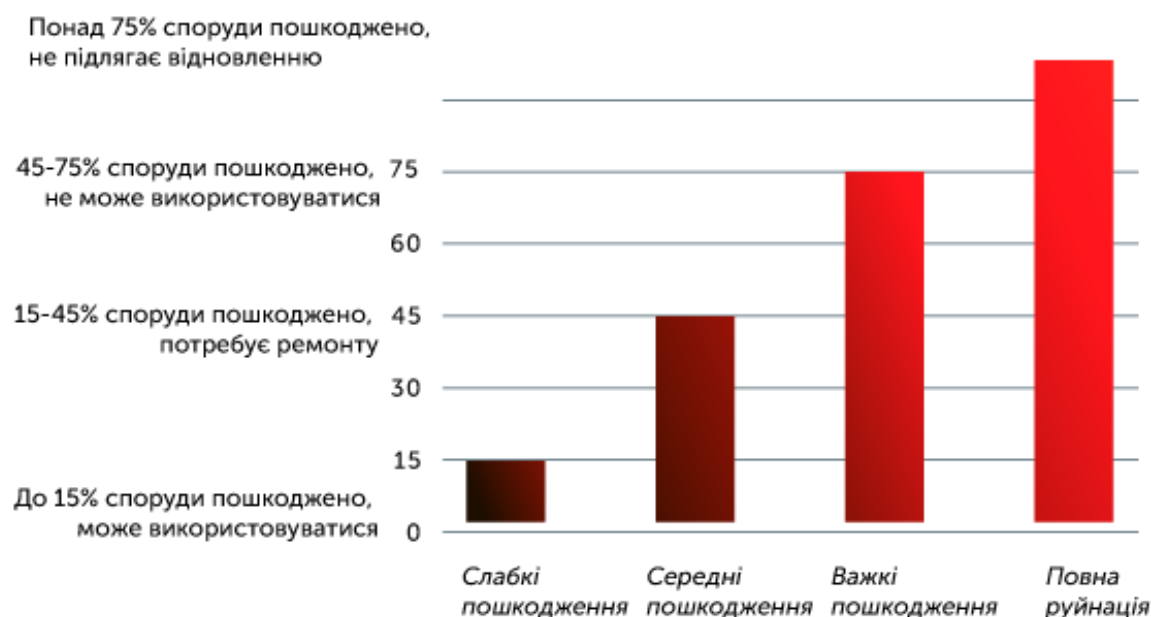
МЕТОДОЛОГІЯ ЗБОРУ ДАНИХ

Personal Information

Re

Команда проєкту "Релігія в огні" створила та постійно оновлює базу даних, де випадки руйнування релігійних споруд в ході бойових дій, а також нанесення шкоди релігійним діячам, систематизовані за хронологією та ступенем нанесеної шкоди⁸. У базі докладно, наскільки це можливо, описано час, місце, перебіг подій, характер пошкоджень, присутність ознак воєнних злочинів та інших порушень міжнародного гуманітарного права. Інформація про руйнування релігійних споруд доступна на офіційному сайті проєкту "Релігія в огні" (<https://uk.religiononfire.mar.in.ua/>) та на сторінках у соціальних медіа⁹. Інформація про шкоду завдану релігійним діячам під час російсько-української війни наразі не публікується, зокрема через її сензитивний характер.

Ступінь пошкодження релігійних споруд

⁸ Методологія для цього дослідження була розроблена під час консультацій із представниками Державної служби України з питань етнополітики та свободи совісті, Фонду підтримки фундаментальних досліджень, Конгресу національних громад України, Інституту релігійної свободи, Офісу уповноваженого ООН з питань релігії та вірувань, а також інших інституцій та організацій громадянського суспільства.

⁹ Див.: <https://www.facebook.com/officialmarinua>
https://twitter.com/Religion_Fire
<https://www.youtube.com/@user-nw1iu4ly7n>

Для бази даних використовуються **такі методи збору інформації**:

- Систематичний **моніторинг відкритих джерел**: офіційних сайтів і сторінок у соціальних мережах релігійних організацій, а також військових та урядових зведень щодо пошкоджень у ході бойових дій. Упродовж року команда проєкту моніторить близько 150 відкритих джерел.
- **Польові візити** до населених пунктів, що постраждали внаслідок обстрілів та окупації, відвідування усіх релігійні споруд різних конфесій на території населеного пункту, верифікація інформації з відкритих джерел. Це дозволяє зафіксувати воєнні злочини проти громад, які не мають змоги публічно повідомити про руйнування. Під час візитів представники проєкту "Релігія в огні" спілкуються з членами релігійних громад, що дозволяє встановити перебіг подій та подеколи виявити раніше невідомі деталі.
- **Дані внутрішнього моніторингу** від представників релігійних організацій, пресслужб, які також збирають інформацію про пошкоджені споруди у межах своєї громади чи управління. Крім того, команда проєкту співпрацює з Державною службою України з питань етнополітики та свободи совісті, обласними державними та військовими адміністраціями, обмінюючись із ними інформацією про пошкоджені релігійні споруди.

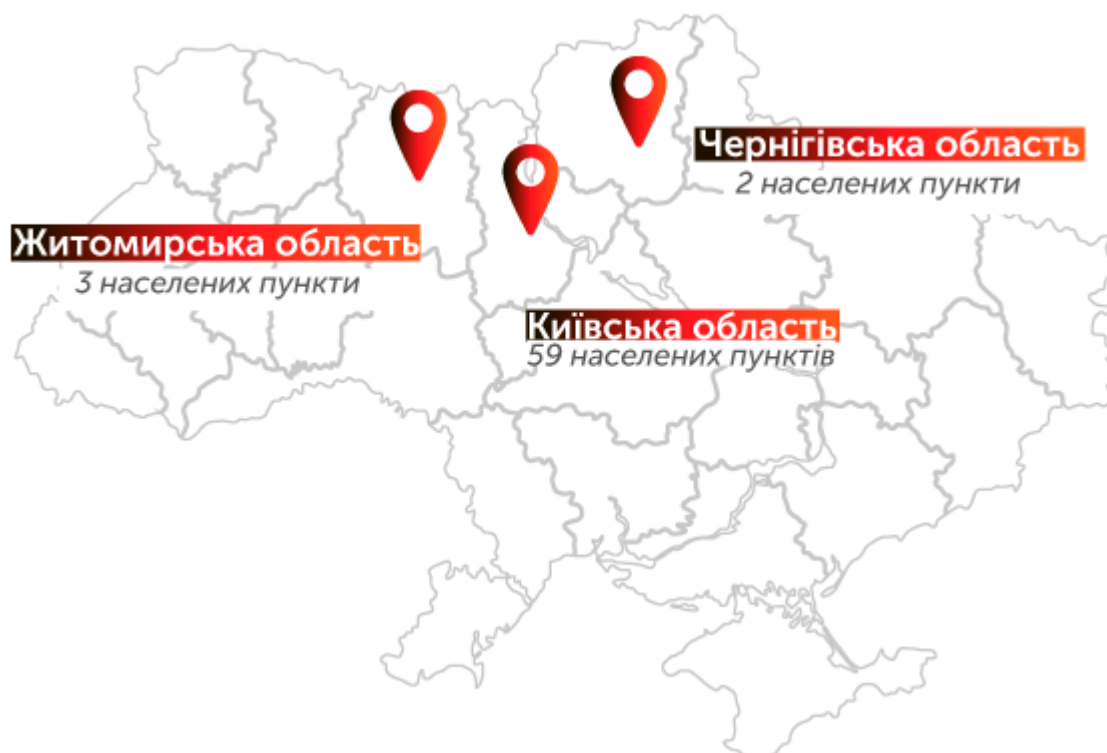
Команда проєкту моніторить ситуацію у різних областях України з 24 лютого 2022 року - початку ведення активних бойових дій, додаючи інформацію про нові факти до бази даних, яка включає також світлини, відеоматеріали, копії свідчень очевидців із соцмереж, копії повідомлень із офіційних ресурсів релігійних організацій. Матеріали з цієї бази даних представлені на вебсайті "Релігія в огні" (<https://uk.religiononfire.mar.in.ua/>).

Польові візити

З метою перевірки й уточнення наявної у відкритих джерелах інформації з травня 2022 року відбуваються моніторингові візити польової групи проєкту в деокуповані населені пункти чи ті, що зазнали ракетних обстрілів збройними силами РФ (навіть якщо немає інформації про пошкодження релігійних споруд у цих населених пунктах, але є ймовірність руйнувань, фактів вчинення воєнних злочинів проти релігійних громад і діячів).

Упродовж травня-грудня 2022 року польова група відвідала 64 населених пункти в трьох областях, де загалом проінспектувала 178 релігійних споруд. Інформація про руйнування деяких об'єктів у цих населених пунктів була відома, тоді як пошкодження інших були встановлені під час візитів й спілкування з місцевими жителями. Щонайменше в одному випадку виявилось, що храм, про пошкодження якого повідомлялося в медіа, не був обстріляний, натомість пошкодженням виявився інший храм у цьому населеному пункті. Таким чином польові візити стали додатковим джерелом перевірки інформації з відкритих джерел.

Польові візити

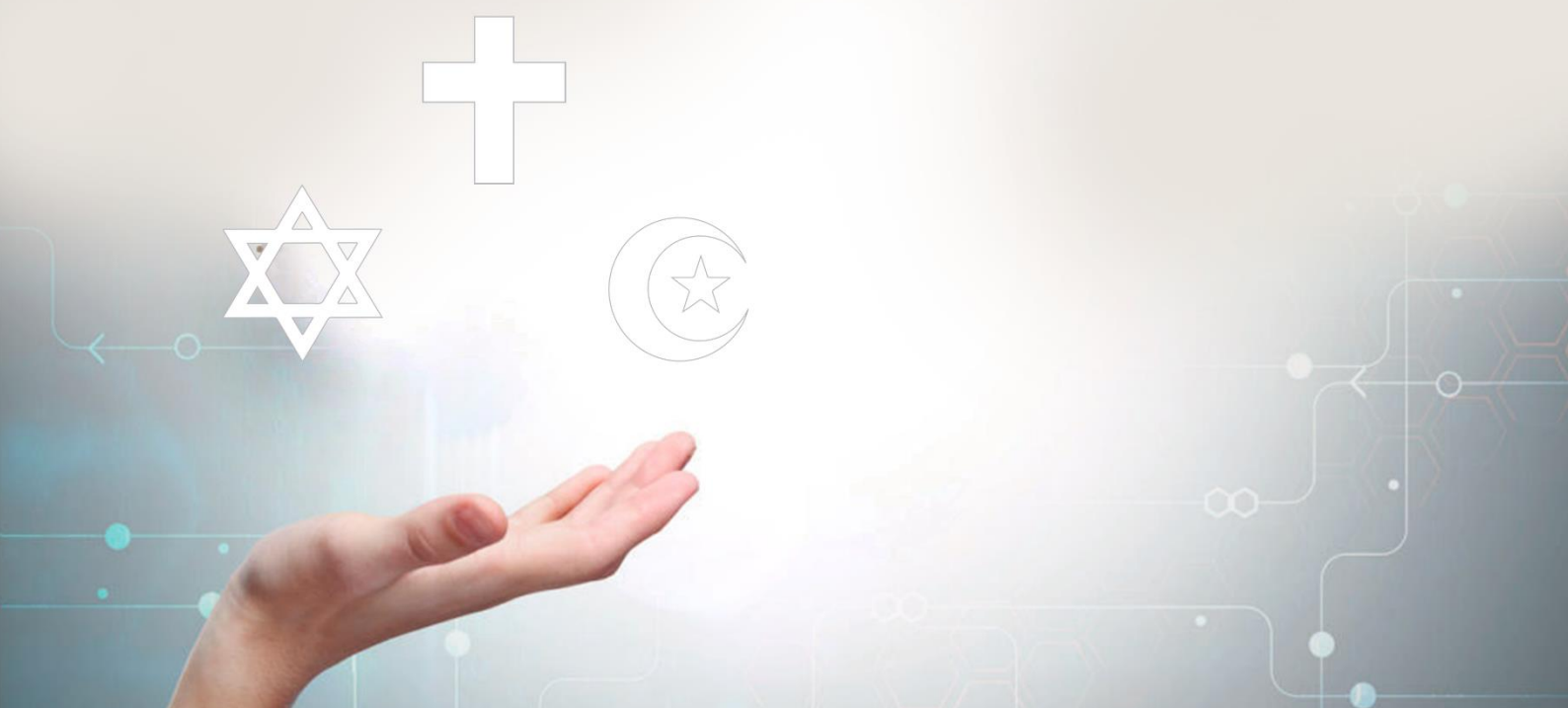

Під час візиту команда намагається відвідати максимальну кількість релігійних організацій та споруд у населеному пункті/групі населених пунктів. Також члени польової групи проводять інтерв'ю зі свідками подій та представниками релігійних організацій. Пріоритет у таких інтерв'ю надається питанням про обставини нанесення ушкоджень релігійній споруді чи обставини скоєння воєнного злочину на її території, а також загалом про досвід релігійної громади та/чи окремих вірян під час перебування в окупації/в зоні бойових дій.

Безпосередньо перебуваючи на об'єкті, польова група оцінює його загальний стан, робить фото споруди, що засвідчує його стан та факт його відвідин, документує факти пошкоджень. Окрема увага приділяється з'ясуванню географії уражень, що дозволяє визначити звідки відбувся обстріл, що пошкодив об'єкт, а відтак кваліфікувати злочинця. Візит на локацію та спілкування з очевидцями подій є додатковим способом перевірки інформації про руйнування об'єкту чи вчинення воєнних злочинів, поряд із моніторингом відкритих джерел.

Результати польового візиту поєднуються з даними, які отримані з відкритих джерел, разом складаючи звіт про стан споруд. У звіті надаються коротка історична довідка про об'єкт, конфесійну приналежність на момент руйнування та на момент візиту польової групи, засвідчений групою стан і детальний опис пошкоджень, результати опитування свідків. Окрім інформації про конкретні об'єкти, у звіті також подається інформація загального характеру – про дату і маршрут поїздки, кількість відвіданих об'єктів, склад польової групи тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ МОНІТОРИНГУ

З 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2023 року внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну щонайменше 415 релігійних споруд зазнали руйнувань. Серед них – храми та молитовні будинки, каплички та придорожні хрести, зали царства, синагоги, мечеті, хачкари й меморіали, релігійні навчальні заклади. Із числа пошкоджених релігійних споруд понад сотня або повністю зруйновані, або зазнали важких пошкоджень та не можуть більше використовуватися для проведення релігійних служб. Ще принаймні щонайменше 101 релігійна споруда зазнала руйнування середнього ступеню, тобто відправи там можна проводити лише після ремонтних робіт. Унаслідок воєнних дій пошкоджено щонайменше 13 релігійних споруд, які мають статус пам'яток регіонального значення, та 5 пам'яток національного значення.

Церква Різдва Пресвятої Богородиці, с. В'язівка, Житомирська область. Фото - "Релігія в огні".

Відповідні цифри не є остаточними, оскільки чимало релігійних споруд розміщені на окупованих територіях або у прифронтовій зоні, тому кінцеві підрахунки можна буде зробити лише після повної деокупації та розмінування території України.

РЕЛІГІЯ В ОГНІ

об'єктів, зруйнованих та пошкоджених в **Україні**
внаслідок війни з РФ з **24.02.22** по **24.02.23** не менш, ніж

Православні (УПЦ МП) **205**

Мусульманські **6**

Православні (ПЦУ) **31**

Юдейські **15**

Греко- і римо-католицькі **9**

Духовні навчальні
заклади **6**

Протестантські **138**

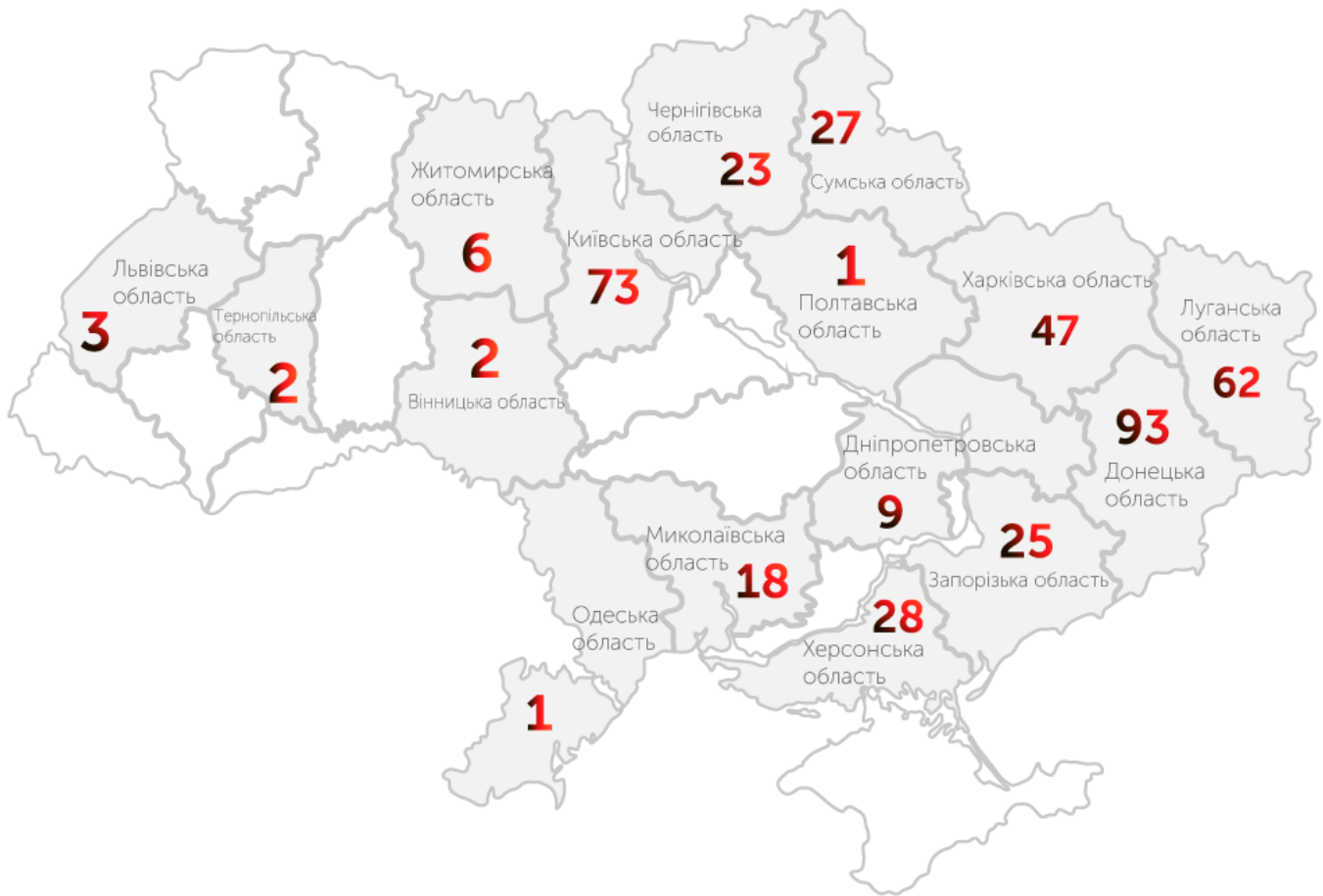
Споруди інших релігій **5**

зроблено Майстернею академічного релігієзнавства

Найбільше релігійних споруд пошкоджено чи зруйновано в регіонах, де велися чи досі ведуться активні бойові дії. Понад 150 релігійних споруд пошкоджено чи зруйновано лише на території двох областей – Донецької (93) та Луганської (62), де відбуваються запеклі бої та постійні обстріли міст уздовж лінії фронту. Не менш ніж 73 релігійні споруди були пошкоджені на Київщині, а також щонайменше 47 – у Харківській області. Від двадцяти до тридцяти релігійних споруд зазнали руйнувань у Херсонській (28), Сумській (27), Запорізькій (25) та Чернігівській (23) областях. У інших областях України задокументовано пошкодження релігійних споруд внаслідок російських ракетних обстрілів та авіаударів. Так, щонайменше 18 об'єктів пошкоджено в Миколаївській області, 9 – у Дніпропетровській, 6 – у Житомирській, 3 – у Львівській, по 2 – в Тернопільській та Вінницькій, по 1 – в Одеській та Полтавській.

Пошкоджені чи зруйновані релігійні споруди України

Приблизно половина з пошкоджених релігійних споруд на момент атаки належали до Української православної церкви (УПЦ (МП)). Численні руйнування храмів, загибель та поранення, викрадення священників УПЦ (МП) не знайшли слів співчуття з боку керівництва Російської православної церкви (РПЦ). Проте вже 26 березня 2022 року патріарх Кирил офіційно висловив співчуття¹⁰ у зв'язку з загибеллю під час обстрілу першого російського військового священника РПЦ Олега Артемова. Упродовж року з початку повномасштабного російського вторгнення в Україну загинуло вже щонайменше п'ять священників РПЦ, а одному з них, о. Михайлу Васильєву, президент РФ В.Путін посмертно присвоїв звання Героя Росії. Всі ці випадки на найвищому рівні прославляються також і в РПЦ. Разом із тим, внаслідок бойових дій загинуло вже втричі більше служителів УПЦ, але їхні смерті не стали приводом для засудження агресивної війни чи публічного висловлення співчуття. Навпаки, релігійні лідери РФ із самого початку активних бойових дій публічно підтримали війну, звинувачуючи Україну в різних гріхах, "одержимості демонами". Під час різдвяної проповіді у 2023 році патріарх РПЦ Кирил проголосив, що "слідку не лишиться від розкольників, бо ж вони

¹⁰ Патриаршее соболезнование в связи с гибелью протоиерея Олега Артемова. Русская Православная Церковь: офіційний сайт. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/5912180.html> (дата звернення: 23.02.2023).

виконують злу, диявольську волю, руйнуючи православ'я на київській землі. Гадаю, що не так довго чекати... Як перемолотило політичне лихоліття радянських вождів, що підійняли руку на церкву, так і нинішня влада не буде царювати й володарювати над Україною”¹¹.

На другому місці за кількістю пошкоджених релігійних споруд перебувають українські протестантські церкви. Упродовж року російсько-української війни зазнали руйнувань щонайменше 125 протестантських споруд, зокрема молитовні будинки, зали царств, семінарії різних євангелічних напрямів. Близько 30 споруд на момент обстрілу належали до Православної церкви України, 15 відносяться до юдаїзму, 10 – до католицизму, 6 – до ісламу. Серед зруйнованих об'єктів є також будинки священників, кладовища, засновані церквами реабілітаційні центри та інші споруди, що не ввійшли до загальної статистики проєкту “Релігія в огні”, однак мають стосунок до релігії.

Упродовж року від початку повномасштабного російського вторгнення було пошкоджено щонайменше 7 духовних навчальних закладів, зокрема – Сумська духовна семінарія імені Блаженнішого Митрополита Володимира (м. Суми), Чернігівське Духовне училище регентів-псаломщиків (м. Чернігів), Українська євангельська теологічна семінарія (м. Київ), Ірпінська біблійна семінарія (м. Ірпінь), Вища духовна семінарія Пресвятого Серця Ісуса (м. Ворзель), Таврійський християнський інститут (м. Херсон), єшива в колишньому приміщенні Чоботарської синагоги (м. Харків). Кілька релігійних навчальних закладів були змушені релокуватися або припинити діяльність внаслідок окупації населених пунктів, де вони розташовані.

Щонайменше 7 духовних навчальних закладів було пошкоджено:

Сумська духовна семінарія імені Блаженнішого Митрополита Володимира (м. Суми)

Українська євангельська теологічна семінарія (м. Київ)

Вища духовна семінарія Пресвятого Серця Ісуса (м. Ворзель)

Єшива в колишньому приміщенні Чоботарської синагоги (м. Харків)

Чернігівське Духовне училище регентів-псаломщиків (м. Чернігів)

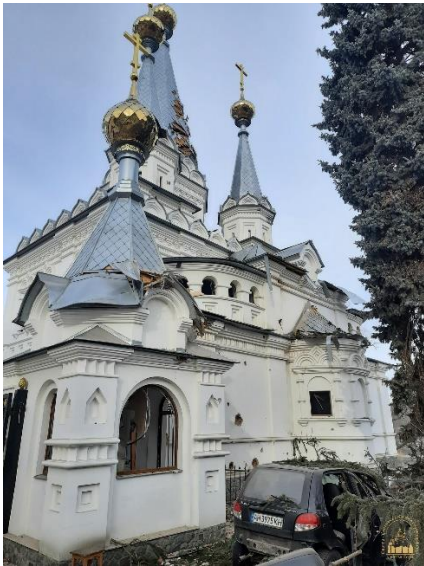
Ірпінська біблійна семінарія (м. Ірпінь)

Таврійський християнський інститут (м. Херсон)

¹¹ Патриарх Кирилл рассчитывает на скорое прекращение расколов на Украине. Информационное агентство ТАСС: вебсайт. URL: <https://tass.ru/obschestvo/16754303> (дата звернення: 23.02.2023).

З початком обстрілів українських міст чимало релігійних споруд були відкриті для населення як бомбосховища, центри розподілу гуманітарної допомоги, прихистки для переселенців. Втім, попри свій захищений статус, місця відправлення культу виявилися такими ж вразливими для обстрілів як і інші цивільні об'єкти. Зокрема, ввечері 12 березня 2022 року було нанесено перший авіаудар по Свято-Успенській Святогірській лаврі (м. Святогірськ, Донецька обл.), де на той момент окрім ченців перебували також близько 500 цивільних осіб, які змушені були залишити або втратили свій дім. Пізніше лавра неодноразово потрапляла під обстріли, внаслідок яких були загиблі та поранені мешканці, а також ченці монастиря.

Свято-Успенська Святогірська лавра.
Фото з офіційного сайту монастиря

Ірпінська біблійна семінарія, м. Ірпінь, Київська область.
Фото - "Релігія в огні".

19 березня 2022 року потрапила під російський обстріл Ірпінська біблійна семінарія, проте будівля залишилася цілою, і вночі там переховувалися у підвалі близько 100 цивільних осіб. Наступного дня, після попередньої аеророзвідки за допомогою дрону, відбувся другий прицільний мінометний обстріл семінарії. Як результат – знищена кухня, вибиті вікна, пошкоджені стіни, згорів дах, зруйновано господарчі будівлі на підвір'ї, також пошкоджено електрогенератор, що забезпечував світлом жителів навколишніх будинків під час боїв за місто¹².

Один з найбільш трагічних випадків стався в ісламському культурному центрі "Бісмілля" у м. Северодонецьк. Центр був знищений внаслідок обстрілу 19 червня 2022 року. Того дня у ньому загинуло близько 20 цивільних людей, які намагалися використати релігійну споруду як укриття¹³.

Наслідки воєнних дій по-різному відображаються на релігійних громадах, можливо найважче долати їх релігійним меншинам. У останніх часто бракує ресурсів для відновлення

¹² Команда проєкту отримала цю інформацію від членів церкви під час візиту до Ірпінської біблійної семінарії та мала змогу побачити пошкоджений уламками електрогенератор.

¹³ Кадирівці зруйнували мечеть у Северодонецьку та спробували звинуватити ЗСУ - імам. Укрінформ: вебсайт. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3520498-kadirivci-zrujnuvali-mecet-u-severodonecku-ta-sprobuvali-zvinuvatiti-zsu-imam.html> (дата звернення: 20.02.2023).

після обстрілів, а іноді пошкодження культової споруди може призвести до припинення діяльності громади взагалі або на тривалий час. Приміром, через постійні обстріли Харкова місцева караїмська громада була вимушена припинити відправляти релігійні служби в єдиній діючій за межами Криму кенасі¹⁴. Таким чином, цілий корінний народ України залишився без діючих релігійних споруд, а більшість членів громади залишили місто через небезпеку для життя. Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів відкликала з України своїх місіонерів-іноземців, хоча продовжує активно діяти на рівні місцевих громад¹⁵. Свідки Єгови, послідовники Саїда Нурсі та низка інших релігійних організацій потрапили під заборону на окупованих російською армією територіях, адже на них поширюється дія російських "антиекстремістських" законів. Зокрема, неодноразово російські пропагандисти звітували про закриття та перепрофілювання залів царства Свідків Єгови¹⁶. Релігійні меншини потребують зовнішньої підтримки, навіть інформаційної, для висвітлення своїх проблем. Маємо розуміти, що зникнення громад релігійних менших з карти України внаслідок російського вторгнення є загрозою для плюралізму та свободи совісті, яким вирізняється український суспільний устрій.

¹⁴ Вразливі групи на тлі повномасштабної війни: специфіка ситуації та рекомендації з врахування потреб. Центр Громадянських Свобод: вебсайт. URL: <https://ccl.org.ua/positions/vrazlyvi-grupy-na-tli-povnomasshtabnoyi-vijnyspeczyfikasytuacziyi-ta-rekomendacziyi-z-vrahuvannya-potreb/> (дата звернення: 20.02.2023).

¹⁵ The Church of Jesus Christ Is Temporarily Moving Missionaries Out of Ukraine. URL: <https://newsroom.churchofjesuschrist.org/article/missionaries-ukraine> (дата звернення: 20.02.2023).

¹⁶ Штаб-квартиру "Свидетелей Иеговы" обнаружили в Запорожской области - Россия 24. URL: <https://rutube.ru/video/98a65434d0b311b84265d30f00f77ca2/> (дата звернення: 20.02.2023).

ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України у засобах масової інформації, публічному дискурсі та законодавчому полі ведуться обговорення щодо притягнення країни-агресора до відповідальності за скоєні воєнні злочини.

У міжнародному гуманітарному праві існує стале поняття "воєнний злочин". Так у статті 85 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, серйозні порушення Конвенцій вважаються воєнними злочинами¹⁷. Відповідно до норми 156 Звичаєвого міжнародного гуманітарного права серйозні порушення міжнародного гуманітарного права класифікуються як воєнні злочини¹⁸.

Культові споруди (будівлі, що використовуються з релігійною метою або належать релігійним організаціям) відносяться до цивільних об'єктів щодо яких існує заборона нападу відповідно до статті 52(1) Додаткового протоколу: "Цивільні об'єкти не повинні бути об'єктом нападу або репресалій"¹⁹. Також згідно з нормою 7 Звичаєвого міжнародного гуманітарного права: "Сторони конфлікту завжди повинні розрізняти цивільні об'єкти та військові цілі. Напади можуть спрямовуватися лише на військові цілі. Напади не повинні спрямовуватися на цивільні об'єкти"²⁰. Ця норма втілює важливий для міжнародного гуманітарного права принцип розрізнення та встановлює захист цивільних осіб і цивільних об'єктів²¹.

У Кримінальному кодексі України (ККУ) є стаття, що застосовується для кваліфікації воєнних злочинів проти релігійних громад, хоча безпосередньо вони там не згадані. Стаття 438 ККУ про порушення законів та звичаїв війни, відсилає до міжнародних договорів, згода на обов'язковість дотримання яких надана Верховною Радою України. Зокрема, йдеться про Гаазькі конвенції щодо законів і звичаїв війни. Українські законодавці розглядають внесений

¹⁷ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 20.02.2023).

¹⁸ Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf (дата звернення: 20.02.2023).

¹⁹ Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 20.02.2023).

²⁰ Звичаєве міжнародне гуманітарне право. Норми. International Committee of the Red Cross. URL: https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/ukr-irrc_857_henckaerts.pdf (дата звернення: 20.02.2023).

²¹ Короткий Т., Савченко Я., Халіков Р. Чому важливо документувати воєнні злочини проти релігійних споруд і як робити це правильно. Юридична газета online: всеукраїнське професійне юридичне видання. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/chomu-vazhlivo-dokumentuvati-voenni-zlochini-proti-religijnih-sporud-i-yak-robiti-ce-pravilno.html> (дата звернення: 20.02.2023).

Урядом ще 15 квітня 2022 року законопроект № 7290²², про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України. Цей проект закону має й оновлення щодо ст. 438 ККУ – до ККУ пропонується додати ст. 438-2, де воєнним злочином буде визнаватися напад на “будівлю, призначену для цілей релігії, освіти, мистецтва, науки або благодійної діяльності, історичну пам’ятку, госпіталь чи місце розміщення хворих і поранених, якщо такі об’єкти не є військовою ціллю” (438-2, Ч.2., п.4). У разі прийняття цього або подібного закону, українські слідчі органи зможуть провадити кримінальні справи за напади на храми самостійно, без апеляції до міжнародних інстанцій, на основі національного законодавства. Відтак це дозволить застосовувати до підозрюваних у воєнних злочинах санкції, доступні в контексті національного права.

Ознаки воєнних злочинів

Пошкодження або руйнування релігійної споруди

Використання релігійної споруди з воєнною метою

Пограбування під час окупації, переслідування віруючих тощо

Значна частина атак на релігійні споруди містить ознаки воєнних злочинів. Ці злочини можна кваліфікувати за різними статтями залежно від характеру шкоди завданої споруді/громаді:

Пошкодження або руйнування релігійної споруди

У кримінальному праві України не існує окремих норм захисту релігійних об’єктів. Проте пошкодження культових споруд підпадає під норму статті 438 ККУ. Так, відповідно до неї, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій, карається позбавленням волі

²² Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39449>. (дата звернення: 20.02.2023).

на строк від восьми до дванадцяти років, а ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі²³. Саме цей тип шкоди є найбільш розповсюдженим серед об'єктів, задокументованих командою проєкту "Релігія в огні". Оскільки часто неможливо реконструювати ситуацію, за якої споруду було пошкоджено, або відсутні свідчення про використання її з воєнною метою чи пограбування перед/після знищення або пошкоджено, левова частка об'єктів відноситься до цієї категорії.

Використання релігійної споруди з воєнною метою

Варто одразу зауважити, що існують законодавчі винятки зумовлені військовою необхідністю (ст. 4 (2) Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.)²⁴. У разі військового використання культурної цінності, що перебуває під спеціальним захистом, та оточуючої її місцевості, супротивна сторона звільняється від обов'язку поважати її імунітет (ст. 11 (1) Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.)²⁵. Саме тому можуть траплятися прецеденти, коли у разі використання релігійних об'єктів з воєнною метою, вони перестають охоронятися особливим чином та можуть слугувати об'єктом атаки.

Командою проєкту "Релігія в огні" було задокументовано такі випадки використання релігійних споруд російськими військовослужбовцями з воєнною метою: розміщення штабу підрозділу російських збройних сил у храмі на честь Почаївської ікони Божої Матері (УПЦ МП) (м. Буча, Київська обл.)²⁶; розміщення бойової позиції у соборі Покрови Божої Матері (УПЦ МП) (м. Маріуполь, Донецька обл.)²⁷; розміщення снайпера та коригувальника на дзвіниці Вознесенської церкви (на момент нападу УПЦ МП, зараз ПЦУ) (с. Бобрик, Броварський район, Київська обл.)²⁸; розміщення штабу та складу боєприпасів російських збройних сил у Вознесенському храмі (УПЦ МП) (с. Лукашівка, Чернігівська обл.)²⁹; розміщення штабу і шпиталю у Свято-Троїцькому храмі (УПЦ МП) (с. Мала Комишуваха, Харківська обл.)³⁰.

²³ Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, с. 131.

²⁴ Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text (дата звернення: 20.02.2023).

²⁵ Там само.

²⁶ Інформація отримана польовою групою проєкту під час відвідування релігійних споруд у м.Буча 2 липня 2022 року.

²⁷ В Мариуполе оккупанты захватили храм Московского патриархата и ведут из него огонь. Диалог.UA: вебсайт. URL: https://www.dialog.ua/war/248625_1648132678 (дата звернення: 20.02.2023).

²⁸ Інформація отримана польовою групою проєкту під час відвідування релігійних споруд Броварського району Київської області 24 вересня 2022 року.

²⁹ У церкві на Чернігівщині, де був штаб рашистів, знайшли тіла закатованих людей. Духовний фронт України: вбсайт. URL: <https://df.news/2022/04/09/u-tserkvi-na-chernihivshchyni-de-buv-shtab-rashystiv-znajshly-tila-zakatovanykh-liudej/> (дата звернення: 20.02.2023).

³⁰ Оприлюднено світлина сплюндрованого окупанами Свято-Троїцького храму в Малій Комишувасі. Релігійно-інформаційна служба України: вебсайт. URL: https://risu.ua/oprilyudneno-svitlini-splyundrovanogo-okupanami-svyato-troyickogo-hramu-v-malij-komishuvasi_n132270 (дата звернення: 20.02.2023).

Вознесенська церква, с. Лукашівка, Чернігівська область. Фото - "Релігія в огні".

Окремої уваги потребують випадки використання заборонених методів та засобів ведення війни. Наприклад, Спасо-Преображенський собор у Чернігові російські війська прицільно обстріляли касетними снарядами, а у храм Святих апостолів Петра і Павла у смт. Макарів на Київщині росіяни цілеспрямовано поцілили з РСЗВ "Град". Усе зазначене можна кваліфікувати як невибіркові обстріли, що є серйозним порушенням міжнародного гуманітарного права та воєнним злочином³¹.

Пограбування під час окупації, переслідування віруючих тощо

Експертами та експертками проєкту "Релігія в огні" зафіксовано численні випадки втручання окупантів у діяльність релігійних організацій. Так, наприклад, мелітопольський медіа ресурс "Ріа-Мелітополь" повідомляє про так звану "націоналізацію" церкви євангельських християн "Благодать" у м. Мелітополь у Запорізькій області 11 вересня 2022 року. Під час богослужіння російські військові увірвалися до церкви. Окрім того, видання пише: "Російські військові переписали паспортні дані у парафіян та звинуватили їх у «зв'язку

³¹ Короткий Т., Савченко Я., Халіков Р. Чому важливо документувати воєнні злочини проти релігійних споруд і як робити це правильно. Юридична газета online: всеукраїнське професійне юридичне видання. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/chomu-vazhlivo-dokumentuvati-voenni-zlochiny-proti-religijnih-sporud-i-yak-robiti-ce-pravilno.html> (дата звернення: 20.02.2023).

зі США». Після цього окупанти оголосили, що храм «націоналізують»³². На початку 2023 року громада припинила діяльність.

Храм ПЦУ у с. Руські Тишки Циркунівської територіальної громади на Харківщині було пограбовано, а потім навмисно спалено окупантами згідно з повідомленням Харківської єпархії ПЦУ³³. Відомо також про численні епізоди закриття та пограбування залів царств свідків Єгови у Луганській (м. Кремінна, м. Лисичанськ), Херсонській (с. Лазурне, смт. Велика Олександрівка, смт. Каланчак, смт. Комишани, м. Берислав, м. Херсон), Запорізькій (с. Вознесенка, м. Мелітополь), Київській (м. Гостомель), Харківській (м. Куп'янськ, с. Липці, м. Мерефа), Донецькій (с. Микільське, м. Маріуполь) областях³⁴.

Варто зазначити, що за фактами руйнування або пошкодження деяких релігійних споруд уже порушено кримінальні справи. Зокрема, згідно з повідомленням Департаменту реалізації гуманітарної політики Херсонської ОДА, у Великоолександрівській СТГ Бериславського району Херсонської області порушено кримінальні справи щодо пошкодження 13 релігійних споруд³⁵. Також згідно з повідомленням Управління Національної поліції в Чернігівській області, 10 травня 2022 року до Чернігівського РУП ГУНП в Чернігівській області надійшло звернення голови сільської ради з приводу пошкодження під час обстрілу російськими військами приміщення церкви в с. Бурівка Чернігівського району. 15 листопада 2022 до Чернігівського РУП ГУНП в Чернігівській області надійшло звернення громадянина з приводу пошкодження під час обстрілу російськими військами нежитлового об'єкту у м. Чернігів, що належить релігійній організації "Чернігівська місцева релігійна громада Свідків Єгови". Обидва звернення мають ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч.2 ст.438 ККУ³⁶. Подібні випадки відомі також у Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській, Київській і Луганській областях.

³² Телеграм-канал РІА-Мелітополь. URL: <https://t.me/riamelitopol/68368> (дата звернення: 20.02.2023).

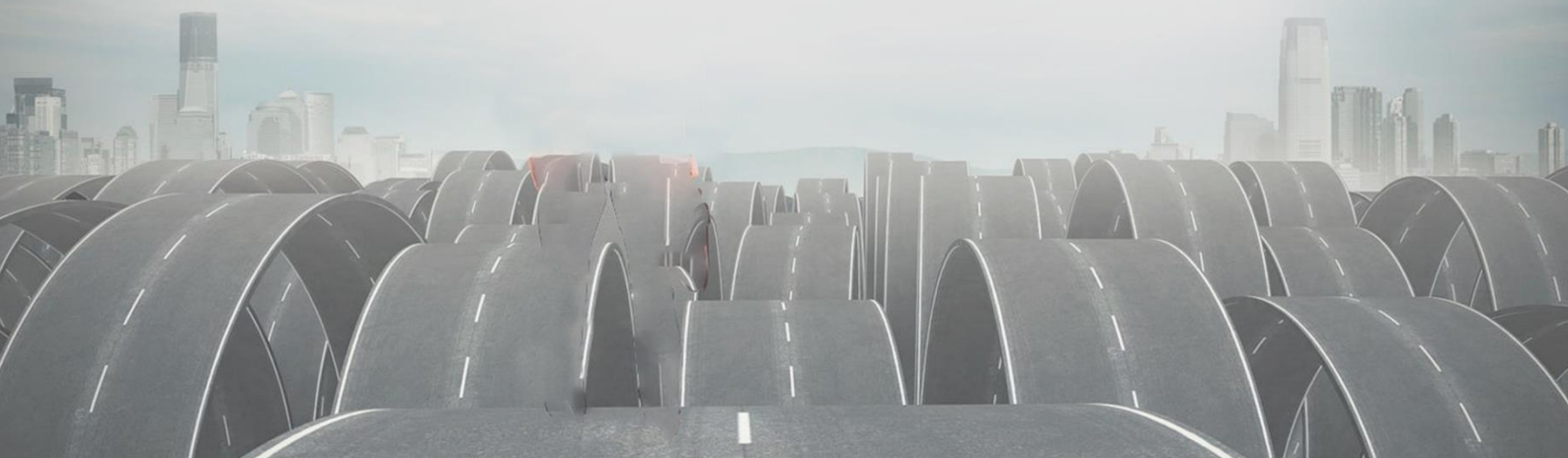
³³ Російські окупанти знищили храм ПЦУ на Харківщині. Харківська єпархія ПЦУ: офіційний вебсайт. URL: <https://cerkva.kharkov.ua/novini/he/3125.html> (дата звернення: 20.02.2023).

³⁴ Інформація надана офіційним представником Свідків Єгови.

³⁵ Додаток до Листа Департаменту реалізації гуманітарної політики Херсонської ОДА №139-Вс від 01.03.2023.

³⁶ Лист Слідчого управління Головного управління Національної поліції у Чернігівській області №07/Н-Ззі від 15.02.2023.

ТРУДНОЩІ ТА ПРОБЛЕМИ У РОБОТІ НАД ПРОЄКТОМ

У процесі збору первинної інформації та моніторингу, польових виїздів дослідницької групи, а також під час документування команда проєкту зіткнулись з низкою труднощів й проблем як практичного, так і теоретичного характеру.

На цих проблемах варто зупинитись детальніше, оскільки по-перше, деякі з них мають системний характер й виникають під час роботи інших документаторів. Важливими є фіксація та аналіз причин цих проблем, адже вони можуть бути вирішені шляхом залучення до комунікації представників органів державної влади, релігійних організацій та громадського сектора. По-друге, якщо вирішення цієї проблеми є неможливим в умовах воєнних дій, то фіксація цих проблемних моментів може призвести до якісних змін політик чи норм, які будуть можливими за інших обставин у майбутньому. По-третє, опис цих труднощів та проблем дозволяє комплексно зрозуміти процес документування конкретних воєнних злочинів проти релігійних громад, що має свої особливості.

Проблеми та труднощі у роботі над проєктом:

Збір даних з окупованих територій та тих, де ведуться активні бойові дії

Неповна або не верифікована інформація

Ідентифікація місця розташування релігійної споруди та визначення його координат

Збір даних з окупованих територій та тих, де ведуться активні бойові дії

Інформація про пошкоджені чи зруйновані релігійні об'єкти з окупованих територій та тих, де ведуться активні бойові дії надходить дуже обмежено. Це є однією з найважливіших проблем, оскільки ми розуміємо, що не можемо зафіксувати та задокументувати ці воєнні злочини, що унеможлиблює представлення повної статистики пошкоджених та зруйнованих об'єктів.

Однак навіть після деокупації та звільнення територій оприлюднення інформації здійснюється поступово і не повністю. Відтак фіксація фактів та документування пошкоджень і руйнувань відбувається з певними затримками в часі. Ми передбачаємо, що нова інформація про воєнні злочини ще буде довго з'являтися і після перемоги України.

Неповна або не верифікована інформація

Під час здійснення моніторингу з відкритих джерел ми спостерігаємо нерівномірність інформування про пошкодження та руйнування об'єктів під час російсько-української війни на офіційних ресурсах різних релігійних організацій України: одні пишуть багато і детально про пошкодження (подаючи фотодокази та ґрунтовні описи), а інші взагалі оминають тему війни і її наслідків для релігійних громад. Інколи у соціальних медіа з'являється інформація від окремих осіб про пошкодження та руйнування релігійних споруд, а тому фіксування та документування таких випадків вимагає окремих додаткових уточнень для верифікації оприлюднених даних.

Варто зауважити, що легкі пошкодження релігійних споруд часто не беруться до уваги і жодним чином не фіксуються. Такі пошкодження усуваються релігійною громадою самотужки. А це унеможливорює фіксацію та документування факту пошкодження споруди внаслідок дій російської армії.

Ідентифікація місця розташування релігійної споруди та визначення його координат

Одним із етапів документування є ідентифікація місця знаходження релігійної споруди. У команди проєкту виникли складнощі з ідентифікацією місцезнаходження об'єктів, а також проблемним було визначення їхніх GPS-координат.

Наприклад, під час пошуків інформації про місцезнаходження знищених повністю каплиць Серафима Саровського та Миколая Чудотворця у м. Сєвєродонецьк. Оскільки каплиці не належать окремим релігійним громадам, їхня адреса не зареєстрована, а з фотографій руїн каплиць неможливо зрозуміти, де саме на мапі Луганської області вони розташовані. Ускладнювало ситуацію й те, що на всіх семи шляхах, що ведуть до міста, стоять однакові каплиці, відповідно без даних про місцезнаходження конкретних каплиць, вказати їхні координати було неможливо. Тільки після звернення до парафіянина одного з храмів єпархії ми змогли дізнатися місцезнаходження кожної зі зруйнованих святинь і внести відповідну інформацію до бази даних.³⁷

³⁷ Більше прикладів дивіться у статті: Басаурі Зюзіна А.М., Лещинський А., Нікіфоров К., Підгорна Л., Севаст'янів У., Фенно І., Халіков Р. "Релігія в огні": проєкт документування воєнних злочинів Росії в Україні. Релігієзнавчі нариси. 2022. №12. С. 24-41

Проблема з ідентифікацією місця розташування та географічних координат релігійних споруд проявила цілу низку складнощів як юридичного, так і практичного виміру: по-перше, інколи офіційна юридична адреса, за якою зареєстрована релігійна організація, відрізняється від місця проведення культових дій, тому фактичну адресу віднайти просто неможливо у відкритих джерелах. Це стосується релігійних будівель на території медичних закладів, навчальних установ чи у невеликих селах тощо. По-друге, існує певна різниця у нанесенні релігійних споруд на різних електронних мапах, як от: Google, Yandex. Іноді вимушено доводиться звертатися до ресурсу, що має російське походження, бо на цьому сервісі можна віднайти конкретну споруду за відсутності її на Google Карті. По-третє, незрозуміло чи взагалі збирається і фіксується інформація відповідними державними органами щодо наявності, функціонування та фактичної адреси «малих» споруд культового призначення (наприклад, каплиці, придорожні хрести тощо).

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

У березні 2022 року члени та членкині ГО "Майстерня Академічного Релігієзнавства" розпочали працювати над проєктом "Релігія в огні" з фіксації злочинів проти релігійних громад України після повномасштабного вторгнення РФ. З розумінням того, що ця війна не закінчиться швидко, а число злочинів проти релігійної свободи лише зростатиме, команда проєкту налагодила взаємодію з державними службами, правозахисними організаціями, громадським сектором та міжнародною спільнотою релігієзнавців для виходу на якісно новий рівень роботи над проєктом.

Упродовж року експерти та експертки проєкту моніторили відкриті джерела, здійснювали польові експедиції на деокуповані території, обмінювались інформацією з державними структурами й військовими адміністраціями, а також з представниками релігійних організацій. Таким чином вдалось внести в закриту базу даних проєкту інформацію про понад 420 релігійних об'єктів, що були пошкоджені чи зруйновані в ході воєнних дій. Паралельно регулярно інформація про поточні результати проєкту з'являлась на сторінках ГО "Майстерня Академічного Релігієзнавства" у фейсбуці та проєкту "Релігія в огні" у твіттері. Інформування української та світової громадськості про проєкт загалом та воєнні злочини проти релігійних громад України зокрема також відбувалась через підготовку матеріалів, інтерв'ю для ЗМІ, виступи наших експертів та експерток на конференціях, круглих столах, симпозіумах та брифінгах.

Завдяки "Терміновій підтримці ЄС для громадянського суспільства", що впроваджується ICAP Єднання за фінансової підтримки Європейського Союзу, розроблено сайт "Релігія в огні", де викладена інформація про пошкоджені релігійні споруди під час російсько-української війни. Робота над цим проєктом триватиме до тих пір, поки останній воєнний злочин проти релігійних громад України, скоєний державою-агресором, не буде задокументований, а злочинці притягнені до відповідальності.

Рекомендації для органів влади та міжнародних правозахисних організацій

1. Активізувати документування воєнних злочинів. За рік повномасштабного вторгнення в Україну російських військ, останні вчинили та, на жаль, продовжують чинити різного ступеня важкості воєнні злочини. Кожен такий злочин має бути зафіксований, злочинець притягнений до відповідальності, а жертва реалізувати своє право на захист та справедливість. Не винятком є грубі порушення прав релігійних громад, тому експерти та експертки проєкту "Релігія в огні" уже понад рік активно працюють над документуванням воєнних злочинів проти релігійної свободи.

2. Розвивати українське законодавство. Наявні нові типи злочинів спричинені воєнними діями на території України потребують вдосконалення національного законодавства, розроблення нових більш дієвих механізмів притягнення винних до відповідальності. Особливо це стосується злочинів проти релігійної свободи, адже в українському законодавстві поки відсутнє чітке регламентування таких типів злочинів.

3. Допомогати релігійним меншинам. Попри те, що українське законодавство гарантує релігійний плюралізм та рівність релігійних спільнот на нашій території, найбільш вразливими у часі російсько-української війни залишаються релігійні меншини. Важливо зафіксувати усі воєнні злочини та завдані військами країни агресора збитки релігійним меншинам, за можливості допомогти відновити їх діяльність на деокупованих територіях. У довгостроковій перспективі держава, громадські, правозахисні, міжнародні гуманітарні організації повинні сприяти якійсь адвокації, фінансовій підтримці релігійних меншин, а також враховувати їхні інтереси щодо відшкодування матеріальних та моральних збитків країною-агресором.

4. Запроваджувати санкції проти російських релігійних діячів. Практично усі релігійні лідери в Російській Федерації підтримують війну в Україні, закликають до продовження бойових дій, а іноді безпосередньо заохочують знищувати українців та усе українське, включно із храмами, монастирями, мечетями тощо. Такі лідери мають бути піддані санкціям та кримінальним провадженням, щоб унеможливити просування ними позицій російського політичного керівництва за кордоном.

5. Підтримувати увагу світової спільноти до воєнних злочинів в Україні. За рік бойових дій інформація про Україну та воєнні злочини російських військових на цих територіях постійно перебувала у новинних топах провідних світових медіа, була на вустах політичних, культурних та громадських лідерів. Поряд з тим поширюються наративи про втому від війни, розхитується економічна стабільність, а санкції проти країни-агресора мають і зворотну дію. Територіально війна відбувається в Україні, однак її наслідки відчутні у всьому світі. Тому це

провокує до, поки що поодиноких, закликів про переговори чи поділ територій України, щоби припинити війну і «задовольнити» обидві сторони. Але після року війни, яка досі триває, сотні тисяч жертв, руйнувань та заподіяної шкоди Україні загалом, ми не маємо права віддати хоча б клптик нашої землі. Тому вагомим залишається інформування світової спільноти про злочини російської армії для відновлення справедливості.

ГО "Майстерня
академічного
релігієзнавства"

www.mar.in.ua

<https://www.facebook.com/officialmarinua>

Проект "Релігія
в огні"

<http://uk.religiononfire.mar.in.ua>

https://twitter.com/Religion_Fire

https://www.youtube.com/watch?v=ceTQ_SDCmus&list=PLD4ff6oXooZd2mp5jhyLSTkzbdQ1ury3Z